रोगघ्नं, क्ली, (रोगं हन्तीति । हन+टक् ।) औषधम् । इति वैद्यकम् ॥ रोगनाशके, त्रि ॥ (स्त्रियां ङीप् । यथा, सुश्रुते । १ । ४४ ।
"त्रिफला सर्व्वरोगघ्नी त्रिभागघृतमूर्च्छिता ॥")

रोगभूः, स्त्री, (रोगाणां भूः स्थानं व्याधिमन्दिरत्वात् ।) शरीरम् । इति शब्दचन्द्रिका ॥

रोगराजः, पुं, (रोगाणां राजा । टच् ।) राजयक्ष्मा । इति राजनिर्घण्टः ॥ (यथा,—
"इति व्याधिसमूहस्य रोगराजस्य हेतुजम् ।
रूपमेकादशविधं हेतुश्चोक्तश्चतुर्व्विधः ॥"
इति चरके चिकित्सास्थाने ८ अध्यायः ॥)

रोगलक्षणं, क्ली, (रोगाणां लक्षणम् ।) निदानम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

रोगशान्तकः, पुं, (रोगान् शान्तयतीति । शान्ति+ख्युल् ।) वैद्यः । इति शब्दचन्द्रिका ॥

रोगशिला, स्त्री, (रोगाय रोगनिवृत्तये शिला ।) मनःशिला । इति राजनिर्घण्टः ॥ (विवरणमस्या मनःशिलाशब्दे विज्ञेयम् ॥)

रोगशिल्पी, [न्] पुं, (रोगे शिल्पीव ।) वृक्षविशेषः । इति जटाधरः ॥ शरालु इति भाषा ॥

रोगश्रेष्ठः, पुं, (रोगेषु श्रेष्ठः ।) ज्वरः । इति राजनिर्घण्टः ॥

रोगहं, क्ली, (रोगान् हन्तीति । हन्+डः ।) औषधम् । इति शब्दचन्द्रिका ॥

रोगहरद्रव्यं, क्ली, (रोगहरं रोगनाशकं द्रव्यम् ।) रोगनाशकवस्तु । यथा,—
धन्वन्तरिरुवाच ।
"द्रव्याणि मधुरादीनि वक्ष्ये रोगहराण्यहम् ।
शालिषष्टिकगोधूमचीरश्चैव तथा मधु ॥
मञ्जाशृङ्गाटकयवकशेरुकगोक्षुरम् ।
गम्भारी पौष्करं बीजं द्राक्षा खर्ज्जूरकं बला ॥
नारिकेलेक्षुतालगुप्ता विदारी च पियालकम् ।
मधुकं तालकुष्माण्डं सुखोष्णं मधुरो गणः ॥
मूर्च्छादाहप्रशमनः षड्इन्द्रियप्रसादनः ।
कृमिकृत् कफकृत् तृष्ण एकोऽर्थं निषेवितः ॥
श्वासकासास्यमाधुर्य्यस्वरघातार्व्वदानि च ।
गलगण्डश्लीपदानि गुडलेपादि कारयेत् ॥ * ॥
दाडिमामलकाम्रञ्च कपित्थकरमर्द्दकौ ।
मातुलुङ्गाम्रातकञ्च बदरं तित्तिरीफलम् ॥
दधितक्रं काञ्जिकञ्च लकुचं चाम्लवेतसम् ।
अम्लो दन्तशठावुक्तो जारणः पाचनो रसः ॥
क्लेदनो वातकृत् तृष्णो विदाही चानुलोमनः ।
अत्योऽर्थं सेव्यमानः कुर्य्याद् दन्तहर्षकम् ॥
शरीरस्य च शैथिल्यस्वरकृच्छ्रनलङ्घवेत् ।
छिन्नभिन्नप्रवादीनि पाचयत्यग्निभावतः ॥ * ॥
लवणादियवक्षारः सर्व्वकादिश्च लावणः ।
शोधनः पाचनः क्लेदी विश्लेषस्वेदादिकृत् ॥
मागधोधी मार्दवकृत् स एकः परिषेवितः ।
गात्रकण्डूकोठशोफवैवर्ण्यं जनयेदसः ।
रक्तवातं रक्तपित्तं पुंस्त्वेन्द्रियरुजादिकम् ॥ * ॥
औषधिमुं मूलकञ्च देवदारु च कुष्ठकम् ।
लवणं जम्बुजफलं सुस्ता गुग्गुलुलाङ्गली ।
कटुको दीपनः शोधी कुष्ठकण्डूकफान्नकृत् ॥
स्थौल्यालस्यकृमिहरः शुक्रमेदोविरोधनः ।
एकोऽर्थं सेव्यमानो भ्रमदाहादिकृद्भवेत् ॥*॥
कृतमालः करीराणि हरिद्रेन्द्रयवास्तथा ।
स्वादुकण्टकवेत्राणि दहतीदयशङ्खिनी ।
गुडूची च दवन्ती च चित्रमण्डूकपर्ण्यपि ।
कारवेल्लकवार्त्ताकुकरवीरकवासकाः ॥
रोहिणी शङ्खपुष्पी च कर्कोटो वैजयन्तिका ।
जाती वरुणकं निम्बो ज्योतिष्मती पुनर्नवा ॥
तिक्तो रसस्कन्दनः स्याद्रोचनो दीपनस्तथा ।
शोधनो जरणाग्नेः मूर्च्छाकण्डूतिकादिजित् ॥
विष्मूत्रक्लेदसंशोषे अत्यर्थं स च सेवितः ।
मन्यास्तम्भक्षेपकार्त्तिशिरःशूलव्रणादिकृत् ॥*॥
त्रिफलाशङ्खकौलम्बु आम्रास्नातवटादिकम् ।
तिन्दुकं बकुलं शाकं निष्पावं सुद्रचिल्लिका ॥"
निष्पावस्थाने पालङ्क्या इति क्वचित् पाठः ।
"कषायो ग्राहको रोपी स्तम्भनः क्लेदशोषणः ।
एकोऽर्थं सेव्यमानो हृदयाद्य पीडकृत् ॥
मुखशोषव्वराध्मानमन्यास्तम्भादिकारकः ॥*॥
हरिद्रा कुष्ठलवणमेषशृङ्गीबलाद्वयम् ॥
कच्छपी शल्लकी पद्मो पुनर्नवा शतावरी ।
अग्निमन्थो ब्रह्मदण्डी खर्द्दैरण्डकं तथा ॥
यवकोलकुलत्थादि कषायोदसमूलकम् ।
पृथक् समस्तो वातान्तो बहुपित्तहरस्तथा ॥
शतावरी विदारी च बालकोशीरचन्दनम् ।
कूर्म्मो वटः पिप्पली च बदरी शल्लकी तथा ॥
कदली चोत्पलं पद्मसुडुम्बरपटोलकम् । * ।
अथ श्लेष्महरो वर्गो हरिद्रा गुडकुष्ठकम् ॥
शतपुष्पी च जाती च योषारग्वधनाकुली ।*।
सर्पिस्तैलवसामज्जा स्नेहेषु प्रवरं घृतम् ॥
तथाधीस्मृतिमेधाग्निकाङ्क्षिणां शस्यते घृतम् ।
केवलं पैत्तिके सर्पिर्व्वातिके लवणान्वितम् ॥
देयं बहुकफे वापि क्षौद्रक्षारसमन्वितम् ।
ग्रन्थीनाड़ीक्रमिश्लेष्ममेदोमारुतरोगिषु ॥ * ॥
तैलं लाघवदार्ढ्याय क्रूरकोष्ठेषु देहिषु ।
वातातपाम्बुभाषातिव्यायामक्षीणधातुषु ॥
रूक्षे क्षीणक्षयात्ग्निवाताहतपथेषु च ।
तथा दग्धा हलभग्ना योनिकर्म्मा शिरोरुजि ॥
उत्तमस्य पलं मात्रा त्रिभिश्चाथैव मध्यमे ।
जघन्यस्य पलार्द्धेन स्नेहकार्य्यौषधेषु च । * ।
जलसुक्ष्मं घृते देयं पृथक् तैले न शस्यते ।
स्नेहे पीते तु तृष्णायां पिबेदुष्णोदकं नरः ॥
वातानुलोमदीप्ताग्निवर्च्चोस्निग्धसमं मतम् ।
रूक्षस्य स्नेहनं कार्य्यमतिस्निग्धस्य रूक्षणम् ॥
श्यामाककोरदूषामतक्रपिण्याकयवादिभिः ।
वातश्लेष्मणि वाते वा कफे वा स्वेद इष्यते ॥
न स्वेदयेदतिस्थूलरूक्षदुर्ब्बलमूर्च्छितान् ॥"
इति गारुड़े योगसारे १७७ अध्यायः ॥*॥
धन्वन्तरिरुवाच ।
"घृततैलादि वक्ष्यामि शृणु सुश्रुत रोगनुत् ।
शङ्खपुष्पी वचा सोमा ब्राह्मी ब्रह्मसुवर्च्चला ॥
अभया गुडूची चैव अतिरूषकवाकुची ।
एतैरक्षसमैर्भागैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥
कण्टकार्य्या रसप्रस्थः क्षीरप्रस्थसमन्वितः ।
एतद्ब्राह्मीघृतं नाम श्रुतिमेधाकरं परम् ॥*॥
त्रिफलाचित्रकवलानिर्गुण्डीनिम्बवासकाः ।
पुनर्नवा गुडूची च दहती च शतावरी ॥
एतैर्घृतं यथालाभं सर्व्वरोगविमर्द्दनम् । * ।
बलाशृतकषाये तु तैलस्याढ़ाढ़कं पचेत् ॥
कल्कैर्मधुकमञ्जिष्ठाचन्दनोत्पलपद्मकैः ।
लक्ष्मीलाजिप्पलीकुष्ठलगेलागुरुकेशरैः ॥
गन्धाश्वजीवनीयैश्च जीराढ़कसमाश्रितम् ।
एतत्तृष्टहविना पक्वं स्थापयेद्रजते शुभे ॥
सर्व्ववातविकारांस्तु सर्व्वधात्वन्तराश्रयान् ।
तैलमेतत् प्रशमयेद्बलाख्यं राजवल्लभम् । * ॥
शतावरीरसप्रस्थं क्षीरप्रस्थं तथैव च ।
शतपुष्पा देवदारु मांसी श्रेयसकं बला ॥
चन्दनं तगरं कुष्ठं माला चांशुमती तथा ।
एतैः कर्षसमैः कल्कैस्तैलप्रस्थं विपाचयेत् ॥
कुब्जवामनपङ्गूनां वधिरश्वङ्गकुष्ठिनाम् ।
वायुना भग्नगात्राणां ये च सीदन्ति मैथुने ।
जराजर्जरगात्राणां चाम्लानसुखशोषिणाम् ।
त्वग्गतान्यपि ये वाताः शिरास्नायुगताश्च ये ।
स वस्तिर्नाशयत्याशु तैश्चैव स्याद्दशाङ्गकः ।
नारायणमिदं तैलं विष्णुनोक्तं रुगर्द्दनम् ॥*॥
पृथक् तैलं घृतं कुर्य्यात् समस्तैरौषधैः पृथक् ।
शतावर्य्या गुडूच्या वा चित्रकैः रोचनायुतः ॥
निर्गुण्ड्या वा प्रसारण्या कण्टकार्य्या रसादिभिः ।
वर्षाभानलया वापि वासकेन फलत्रिकैः ॥
ब्राह्म्या चैरण्डकेनापि भृङ्गराजेन सुक्तिना ।
मुषल्या दशमूलेन खदिरेण वटादिभिः ॥
वटिका मोदको वापि चूर्णं स्यात् सर्व्वरोगनुत् ।
घृतेन मधुना वापि युक्तं खण्डगुड़ादिभिः ।
लवणैः कटुकैर्युक्तं यथाभागश्च रोगनुत् ॥
चित्रककर्कारुचिरुतामलग्रहचमारकम् ।
स्वधा च बाला गणिका सप्तपर्णसुवर्च्चिकाम् ।
ज्योतिष्मतीञ्च संभृज्य तैलं धीरो विपाचयेत् ।
एतन्निष्यन्दनं तैलं भृशं दद्यात् भगन्दरे ॥
शोधनं रोचनञ्चैव सर्व्ववर्णकरं परम् ।
चित्रकाद्यं महातैलं सर्व्वरोगप्रभञ्जनम् ॥
अजमोदः ससिन्दूरो हरितालनिशाद्वयम् ।
चारहयं फेनयुतमार्द्रकं सरलोद्भवम् ॥
इन्द्रवारुण्यपामार्गकदलैः कन्दलैः समैः ।"
कन्दलैः स्थाने स्थन्दनैः इति च पाठः ।
"एभिः सर्व्वैर्जं तैलमजामूत्रेण योजितम् ।
हृदयिना पचेदेतत् अर्कक्षीरेण संयुतम् ॥
अजमोदादिकं तैलं गण्डमालां व्यपोहति ।
विदग्धस्तु पचेत् पक्वं पक्वञ्चैव विशोधयेत् ।
रोपणं मृदुभावञ्च तैलेनानेन कारयेत् ।
अजमोदादिकं तैलं महावीर्य्यञ्च रोगहृत् ॥"
इति गारुड़े १७८ अध्यायः ॥